

Ecosystemen vormen de motor van de Nederlandse economie Nederlands uitbouwen tot een unieke hub van innovatie en ondernemerschap

Ido Verhagen, mei 2012

Waar verdient Nederland zijn geld mee in de toekomst? Het is de meest relevante vraag die je zeker in verkiezingstijd kunt stellen. Want draait de economie, dan creëren we werkgelegenheid. En daarmee bestaanszekerheid en vertrouwen in de toekomst voor de mensen die hier wonen en hun kinderen een toekomst willen geven. We verdienen ook het geld dat we nodig hebben om allerlei voorzieningen in stand te houden voor degenen die om wat voor reden dan ook niet mee kunnen komen. En niet onbelangrijk: een goed antwoord op de vraag biedt ook een goed weerwoord tegen onterechte angsten voor globalisering, internationalisering en migratie.

Tegelijkertijd is het één van de lastigste vragen. Want het vraagt om een toekomstverkenning. En daarvan weten we dat die zo ongeveer per definitie niet uitkomen. Tijdens mijn tijd in De Balie heb ik ooit een gesprek daarover georganiseerd. Paul Schnabel had toen voor de grap een toekomstverkenning uit de jaren zeventig erbij gepakt. Er was niets, maar dan ook niets, van uitgekomen. Internet, migratie, multicultuur, biotechnologie: het was allemaal niet voorzien en men sloeg volledig de plak mis. Het enige wat klopte was het aantal vliegbewegingen op Schiphol. Maar dat was waarschijnlijk een *lucky guess*.

Economisch beleid heeft ook de verleiding van de korte klap. Grote slagen snel thuis. Hebben we nog wel industrie in de toekomst of worden we een diensteneconomie? Dat soort platte vragen. Laten we een innovatieplatform inrichten, want in de toekomst draait toch alles om innovatie? Of laten we een aantal topsectoren aanwijzen waar we goed in zijn. Het heeft de charme van de eenvoud en de overzichtelijkheid maar de beleidspraktijk loopt al gauw stuk op de praktijk van alledag. Wat er logisch uitziet op de tekentafel, daar blijkt in de praktijk niets van te kloppen. Of levert alleen maar gekunstelde overleggen op tussen partijen die op papier wel maar in de dagelijkse werkelijkheid niets met elkaar van doen hebben.

Nederland: je valt van je stoel van verbazing

Het mooie van mijn werk is dat je overal in Nederland in de keuken mag kijken. En waar ik ook kwam, en ik heb alle uithoeken van de economie wel gezien, trof ik bedrijven en instellingen van wereldklasse aan. Die op het allerhoogste niveau een toonaangevende toppositie innamen. Niet zo'n muis die tegen de olifant zegt: 'wat stampen we lekker', maar echt wereldtop.

Vier universiteiten in de top 100 van de Shanghai Index. Kijk je naar omvang van het land en van hun budgetten een enorme prestatie. KLM bleek de meest duurzame airline ter wereld (Dow Jones). Post.nl – althans voor de reorganisatie – het meest efficiënte postbedrijf ter wereld. Het Leiden Biosciencepark een van de top life science parken van Europa. Brainport de meest innovatieve regio ter wereld. Philips volgens Harvard Business Review de wereldwijde *best practice* in open innovatie. Zelfs op plekken waar je het niet verwachtte: het waterbedrijf Vitens bleek gemeten naar het aantal patenten het meest innovatieve drinkwaterbedrijf ter wereld. Nota bene een nutsbedrijf waar we altijd zo op afgeven. Ergens doen we dus iets heel erg goed.

De tragiek is dat we het niet zien. Want zet 's avonds het 8 uur Journaal aan en je denkt al gauw: ik geef dit land nog een paar jaar voordat het definitief van ellende in het veen wegzakt. Misschien is het zoals de vaak aangehaalde uitspraak van Johan Cruijff: je gaat het pas zien als je het door hebt.

Dat we het niet zien is nog tot daar aan toe. Wat nog veel erger is, is dat wie het wél ziet, ook doorheeft dat we onze eigen glazen aan het ingooien zijn.

Als die topkwaliteit ergens van afhankelijk is, is het van internationaal toptalent dat naar Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen wil komen omdat ze hier de gelijke geesten, de inspirerende omgeving en de infrastructuur tegenkomen waar zij hun talent verder kunnen laten groeien. En daar pikken wij een graantje van mee.

En wat doen wij? Wij geven een podium aan een geradicaliseerde politicus die een sfeertje creëert dat buitenlanders hier niet welkom zijn. Universiteiten die in het buitenland op talentenjacht zijn, merken het al. Je hoeft daar geen onderzoek op los te laten, zo werkt dat in de beeldvorming. Oostenrijk, Denemarken, Finland en tegenwoordig ook Nederland: daar zit toch een luchtje aan. Als je de keuze hebt dan kies je dus liever voor London of Berlijn dan voor een van deze landen. Zo simpel ligt dat tegenwoordig voor talent uit India of Brazilië.

Een andere factor waar die topkwaliteit van afhankelijk is, is van complexe vragen uit het buitenland. Export als innovatiemotor: zorg ervoor dat je de meest complexe vragen aantrekt die je dwingen om te innoveren zodat je je kennisvoorsprong verder uitbreidt. Het is heel eenvoudig. Internationaal weet men dat Nederland het beste is in, zeg, water, life sciences, voeding en high tech. Heb je een vraag waar niemand zich raad mee weet, dan ga je naar Nederland want daar weten ze het wel op te lossen. Omdat hier een unieke sfeer is van open innovatie, vindingrijkheid en samenwerkingsgerichtheid. Noem het de economische variant van het poldermodel. Zelfs de grootste concurrenten gaan met elkaar samenwerken als het nodig is om een probleem op te lossen.

Dan helpt het dus niet dat in nieuw opkomende economieën – veelal islamitische landen – waar juist dit soort vragen nu opborrelen en waar we onze naam nog moeten vestigen, ze de indruk krijgen dat hier een anti-buitenlander of anti-islam sfeertje hangt (denk aan Turkije, Indonesië, Maleisië). Ach, dan gaan we toch maar naar Korea of naar Boston.

Als je weet dat we afhankelijk zijn van buitenlandse vraag en buitenlands talent, dan hang je geen bordje bij de grens: u bent hier niet welkom. Als je weet dat je economie afhankelijk is van Europa, dan ga je mede-Europeanen (Polen, Turkijeewse^{443w}, nota bene de economieën die nog flinke groei laten zien) niet uitmaken voor rotte vis. En als iemand dat wel doet, dan maak je daar als Premier of Minister van Economische Zaken korte metten mee. Maar niets van dat alles. Nee, wat zegt Verhagen (goddank geen familie): mensen die moeite hebben met buitenlanders, hebben wel een punt.

Ondertussen zagen we het consumentenvertrouwen in Nederland het afgelopen jaar het hardst dalen van de hele EU. Vind je het gek als je net doet alsof dit land ten onder gaat aan vrouwen in burka's, tsunami's van moslims, mensen met dubbele paspoorten en ander tuig. En als je allerlei hervormingen waarvan iedereen weet dat ze vroeg of laat

gaan komen als een hete aardappel voor je uitschuift, of het om de woningmarkt of de arbeidsmarkt gaat.

Natuurlijk is het crisis. Maar die crisis is verergerd en het consumentenvertrouwen is verder gedaald door het kabinet onder leiding van de man die bij de vorige verkiezingen zei dat hij de taart niet eerlijker wilde verdelen, maar groter wilde maken. Met die taart bedoelde hij de economie. Nou, meneer Rutte, uw taart is als een pudding in elkaar gezakt. Wie dacht dat de economie bij de VVD in veilige handen was, kwam van een koude kermis thuis. In plaats van onze rechtse vingers, likken we nu onze rechtse wonden. Hij verkoos Wilders boven Cohen, Halsema en Pechtold. Hij heeft gekozen en gefaald. Waarom deze man een herkansing geven?

Nederland in 2040

Zo. Dat moest er even uit. Terug naar waar het om ging: waarmee verdient Nederland zijn geld in de toekomst? Ondanks de beperkte voorspellende waarde van toekomstverkenningen, begin ik de beantwoording van die vraag toch bij een toekomststudie van het CPB. Omdat je het eerst moet doorhebben, voordat je het ziet.

In een studie uit 2010 – Nederland in 2040 – schetst het CPB vier scenario's met waar het met de wereld naar toe gaat. In alle vier de scenario's draait het om stedelijke gebieden waar talent naar toe trekt. Ze verschillen in de mate van specialisatie en omvang.

Een scenario (Egalitarian Ecologies) laat zich vergelijken met Stockholm. Een klein stedelijk gebied met zo'n 1 miljoen inwoners waarbij de economie is georganiseerd in kleine diverse bedrijvigheid.

Het tweede scenario (Metropolitan Market) is een soort Shanghai. Grote megasteden met 10 miljoen mensen met een diverse economie. Talent trekt daar naar toe en het achterland loopt leeg. De vraag is hier of de Randstad zo'n Metropolitan Market kan worden of dat wij het achterland worden van bijvoorbeeld Berlijn.

Het derde scenario (Cosmopolitan Centres) is een stedelijk gebied van het type Detroit. De wereld is sterk gespecialiseerd. Detroit laat ook meteen de kwetsbaarheid zien. Neemt de vraag naar je product af dan valt de economie om.

Het vierde scenario (Talent Town) lijkt een beetje op Eindhoven. Kleine stadsregio's die gespecialiseerd zijn op een bepaald terrein en daarop wereldwijd talent aantrekken, zoals Eindhoven op high tech electronica.

Het CPB doet verder geen uitspraken over welke kant het met Nederland op gaat. Maar zoals ik de Nederlandse economie heb leren kennen laat het zich lezen als een potentieel Shanghai (Metropolitan Market) met allerhande Talent Towns. Logistiek in Rotterdam, Foodvalley Wageningen, Leiden Bioscience, Nieuwe technologie in Enschede, Leeuwarden Watertechnologie, Groningen Energyvalley.

In deze tijd van onzekerheid en snel veranderende omstandigheden, zitten we niet te wachten op politici met een vast programma of een dichtgetimmerd regeerakkoord. Wel

op leiders die snappen wat de kracht is van de Nederlandse economie en die hun koers of kompas daarop afstemmen.

De kracht van ecosystemen

De kracht van de Nederlandse economie zit in zogenaamde ecosystemen van bedrijvigheid. De meest uitgekristalliseerde vorm vind je in de regio Eindhoven. Het is allemaal terug te voeren op de gloeilampenfabriek die Anton Philips daar 120 jaar geleden neerzette. Hij kwam op het geniale idee om naast zijn fabriek een natuurkundig laboratorium te bouwen waar de slimste geesten de ruimte kregen om te innoveren dat het een lieve lust was. De gloeilamptechnologie had hij met geld van zijn vader gekocht, andere technologieën wilde Philips zelf ontwikkelen. Gevolg is een indrukwekkend trackrecord van innovaties die de wereld veranderden (CD, DVD, Bluetooth, ga zo maar door), talloze spinoffs die op zichzelf ook weer wereldspelers werden, zoals NXP, ASML en TomTom en een heel ecosysteem aan toeleveranciers die zich kenmerken door high tech, low volume en Dutch precision.

Zogenaamde ecosystemen zijn niet typisch Nederlands. De bekendste is Silicon Valley. Maar je ziet het ook rond Toyota, in Noord-Italië of in het Ruhrgebied. Gek eigenlijk dat we altijd naar andere landen kijken, terwijl het zich ook onder onze ogen voltrekt. Op hele unieke wijze.

Wat uniek is aan Nederland is het open karakter: de samenwerkingsgerichtheid en de open innovatie. Ik noemde dat al eerder de economische variant van het poldermodel. Terwijl Bosch in Stuttgart nog hoge hekken om zijn campus heeft staan en exclusieve contracten heeft met toeleveranciers, heeft Philips al jaren geleden zijn deuren open gegooid en onlangs zelfs het vastgoed van de High Tech Campus verkocht. Juist omdat we weten dat doorbraakinnovaties plaatsvinden de snijvlakken van nieuwe technologieën wil je niet alleen voortbouwen op je eigen kennis, maar jouw knappe koppen in contact brengen met alle kennis die in de rest van de wereld te vinden is. Dat het uniek is, bevestigde een topman van Bosch die ik daarover sprak. Dit was typisch Nederlands. Heel inspirerend. Zouden ze in Stuttgart ook moeten doen. Maar dat zou volgens hem de komende twintig jaar nog niet gebeuren.

Wat zeker uniek is, is het feit dat je zoveel gespecialiseerde ecosystemen in een klein gebiedje samen ziet. De maritieme maakindustrie (scheepsbouw en jachtbouw). De logistiek (de havens, transport, Schiphol en alles wat te maken heeft met slim organiseren). De voedingsindustrie rond het Westland, Aalsmeer, Wageningen, Veghel en Venlo, allemaal met hun eigen kracht en kwaliteiten. De creatieve industrie in de regio Amsterdam van televisie, theater tot internet, gaming en reclame. De life science en biomedische sector die je het sterkst ziet op het Leiden Bio Science Park. Als het inderdaad om de kruisbestuiving gaat tussen de verschillende technologiegebieden, dan heeft Nederland met deze nabijheid en zelfs ruimtelijke overlapping van ecosystemen goud in handen.

Ecosystemen komen niet zomaar uit de lucht vallen. In Eindhoven begon het met Philips. In Leiden met een hoogleraar van het LUMC die 25 jaar geleden een onderneming begon. De creatieve industrie van Amsterdam is een rechtstreeks gevolg van het pluriforme omroepbestel waar een vorm van creatieve concurrentie ingebakken zit. Al wordt er

tegenwoordig makkelijk op afgegeven, Endemol, Eyeworks en talloze internet en gamingbedrijven zouden nooit zijn ontstaan zonder die creatieve ondergrond. Daar zou je toch even over moeten nadenken als het mes zet in het Muziekcentrum van de Omroep of in de internet activiteiten van publieke omroepen. En iemand die vanuit zijn Haagse werkelijkheid roept dat het LUMC wel kan worden opgedoekt omdat de Randstad één UMC teveel heeft – vanuit zorg bekeken waar – die denkt daar vanuit innovatiekracht toch even anders over. Want Crucell vertrekt onmiddellijk en je kunt het Bio Science Park wel sluiten. Bedrijven uit Azië, de VS en Europa vestigen zich daar omdat ze een natuurkundefaculteit en UMC om de hoek vinden van de meest geavanceerde laboratoria. Zonder dat in de nabijheid, kom je niet naar Leiden.

Het model wordt naar andere sectoren gekopieerd. Een scheepsbouwer als IHC Merwede verkocht tijd op de scheepshelling. Was de orderportefeuille vol, dan verkochten ze 'nee'. Als nu iemand voor een geavanceerd schip langskomt zeggen ze: onze helling is vol, maar de werf van de buurman heeft nog ruimte. En dan kunt u gewoon gebruik maken van onze kennis en onze toeleveranciers. Het staat nog in de kinderschoenen, maar als de scheepsbouw die kant op ontwikkelt dan is die voor Nederland nog lang niet verloren. IHC kwam zelf op dat idee, maar wellicht kan de overheid in andere sectoren helpen om dit soort vormen van samenwerking te creëren. De sectorbrede samenwerking gaat ook de landsgrenzen over. Binnen de scheeps- en jachtbouw komen ideeën op om wereldwijd gezamenlijke onderhoud- en servicelocaties op te zetten. Iets wat voor de meeste individuele ondernemers onmogelijk zou zijn.

Hoewel alle ecosystemen verschillen, zie je ook rode lijnen. Het gaat nooit om solistisch opererende partijen, maar om bedrijven en organisaties die elkaar weten te vinden en samenwerken. Met een aantal grote spelers als aanjager, maar vooral veel kleinere toeleveranciers die het systeem flexibel, wendbaar en daarmee crisisbestendig maken. Hier zit dus ook de kracht van het MKB. Soms blijkt het systeem zo sterk dat als de aanjager wegvalt, het kan blijven voortbestaan. Denk aan Fokker: het betekende niet het einde van de Nederlandse rol in de internationale vliegtuigindustrie. Soms zie je dat als de aanjager wegvalt ook het systeem opdroogt, zoals in 'Metal Valley' toen het Finse Wärtsilä de Lipsfabrieken in Drunen naar China verplaatste. Soms zie je dat het ecosysteem weer nieuwe grote jongens voortbrengt, zoals Crucell in Leiden of ASML in Brainport. Het geeft wel te denken of je misschien als overheid iets moet vinden van verkoop van kroonjuwelen zoals Lips. Aan de andere kant: Tata Steel in IJmuiden blijkt juist weer een zeer verantwoordelijk werkgever die hier voorlopig niet weggaat. Een buitenlandse eigenaar is niet per definitie een show stopper.

Altijd gaat het om een combinatie van kennisontwikkeling en ondernemerschap. Soms binnen een instelling (het vroegere NatLab) soms tussen instellingen (het LUMC en de ondernemingen op het Leiden Bio Science Park). Er wordt veel geklaagd over de samenwerking tussen universiteiten en het bedrijfsleven en er valt ook vast veel te verbeteren, maar kennelijk gaat er ook veel goed. In Leeuwarden ontstaat een nieuw ecosysteem rond watertechnologie. Daar werken Vitens, de Rijksuniversiteit Groningen en de Universiteit Twente samen in het Topinstituut Water Wetsus. Dat maakt Vitens het meest innovatieve waterbedrijf ter wereld. En daarom komt de Wereldbank naar Nederland om drinkwatervoorziening in stedelijke gebieden of droogtegebieden in Afrika te verbeteren.

Wetsus en het LUMC laten ook zien dat kennisinstellingen een aanjagende werking kunnen hebben. En Nederland zou nooit zijn toppositie in 'food & flowers' hebben zonder de Universiteit Wageningen. Datzelfde zie je in Twente. Een derde technische universiteit in Nederland, was dat nou wel nodig? Als je beter kijkt, dan zie je dat op de rijke industriële ondergrond van Twente een klein wondertje is verricht. In nog geen 50 jaar is daar een *university of technology* ontstaan die op wereldniveau meespeelt op het terrein van de drie *converging technologies*: nano, bio en ict. Net als MIT in Harvard combineert de UT haar beta-kennis met sociale wetenschap. Het trekt weer wereldspelers aan zoals Stork Fokker en Ten Cate. Maar ook Boeing zag het als de uitgelezen plek voor hun Europese onderzoekscentrum. Vanuit dit oogpunt gezien, weer geen slecht idee om het vliegveld daar te heropenen.

Een ander kenmerk is de passie voor topkwaliteit en precisie van maakindustrie. De MKB-bedrijven in Brainport excelleren in heel precies fabricagewerk. Internationaal staat het bekend als *Dutch Precision*. Een erfenis van de geavanceerde assemblagefabrieken van Philips. Dat laat dus ook zien dat industrie niet vertrekt maar op een andere manier weer terugkomt. En het laat zien dat we niet naar een pure kennis- of diensteneconomie gaan waar iedereen achter een laptop zit.

De laboratoria van Leiden, de plantenveredelaars van Wageningen en de high tech bedrijven van Brainport schreeuwen om technisch geschoold personeel. Daar zijn de ambachtsscholen voor nodig. Niet omdat sommige mensen die niet beter kunnen 'gewoon' een vak willen leren en 'gewoon' met hun handjes willen werken, maar omdat de ecosystemen de behoefte hebben aan hooggeschoold vaktechnisch personeel. High tech, high precision en low volume maakindustrie blijft nodig. Pas als het seriewerk wordt, kan het eventueel naar Azië worden verplaatst. Sterker nog, zonder deze geavanceerde maakindustrie kun je creatieve concepten niet omzetten in concrete innovaties en prototypen. Dus het is voor Brainport van groot belang om dit te behouden. Helmond en Eindhoven bouwen daarvoor een nieuw ROC. En daarom bouwt Leiden nu een eigen school (MBO) voor laboratoriumpersoneel.

Een opdracht voor de politiek? Of: waarom je er met een topsectorenbenadering niet komt

Kun je ecosystemen bouwen? Het is de vraag. De Universiteit Twente heeft haar succes mede te danken aan de vruchtbare ondernemende ondergrond van de textielindustrie. Zou het in Dronten ook gelukt zijn? In Breda zijn nu plannen voor een logistiek cluster. Er is geen kennisinstelling en ook geen historie. Het klinkt niet meteen haalbaar in mijn oren. Net zoals dat er niet spontaan bedrijvigheid ontstond in Delfzijl toen daar bedrijventerreinen werden aangelegd. Het is iets wat moet groeien. Het vraagt kennis, ondernemerschap en lange adem. En die vruchtbare ondergrond.

Wat in ieder geval goed werkt is samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen zoals de 'triple helix samenwerking' in Brainport laat zien. Ecosystemen zijn van iedereen, maar daardoor ook een beetje van niemand. Voor je het weet zit iedereen op elkaar te wachten. In zo'n geval zou de overheid een eerste stap moeten zetten. Bijvoorbeeld in de jachtbouw. Daar zijn we in Nederland hartstikke goed in en we zouden in de nieuwe opkomende economieën vast veel nieuwe afzetmarkten kunnen vinden. Maar het is voor MKB-bedrijven niet te doen om een omvangrijke

internationale promotiecampagne op te zetten. Handelsmissies en ambassades werken vooral voor business-to-business, zij werken business-to-consumer. Dus aan de gangbare buitenlandse handel praktijk van de Nederlandse overheid hebben ze niets. Het zou de economische kracht van dit ecosysteem een enorme slinger geven als de overheid zou bijpassen om een marketingslag te maken.

Het enige deel van het regeerakkoord van Rutte-Verhagen dat ik interessant vond, was de paragraaf waarin deze clustergedachte werd erkend. Je zag daarin wel de CDA-lobby terug dat bijvoorbeeld 'Greenports' werd genoemd (de glastuinbouw) terwijl het meest succesvolle cluster van Nederland, het Leiden Biosciencepark, onbenoemd bleef. Inmiddels is Verhagen met zijn topsectoren aan het werk gegaan. Dat is het dus weer net niet. Het gaat niet om thema's zoals water of chemie maar om daadwerkelijk bestaande clusters die in een bepaalde regio bestaan. Je ziet hoe het jachtbouwcluster (HISWA) worstelt met de topsectorenbenadering. Het is geen water, het is geen creatieve industrie. Ze zijn het eigenlijk allebei en zo vallen ze erdoorheen. In plaats van dat ze bezig zijn met exportpromotie in opkomende economieën zijn ze nu al maanden bezig om erkenning te krijgen voor hun topstatus in Den Haag.

En waar vallen de havens nou onder: is het water of is het logistiek? Bovendien: alle sectoren zijn verschillend en vragen een andere benadering. Energie en chemie zijn een paar grote jongens. High Tech, food & flowers en de creatieve industrie zijn vooral kleine MKB-bedrijven. Hoe wil je die vanuit Den Haag bedienen?

Geef daarom regionale overheden hier een voortrekkersrol, niet het ministerie. Dus is het nou wel verstandig om vanwege zogenaamde bestuurlijke drukte metropoolsamenwerkingen te willen afbreken? Rob van Gijzel doet dat goed met Brainport in Eindhoven. Kan dat model in andere regio's worden gekopieerd? Dan kunnen specifieke behoeften van ecosystemen worden geadresseerd. Want die zijn er genoeg.

Zo maken ze zich zorgen in Brainport. De researchbudgetten van Philips worden stukken kleiner. De vrije ruimte om te innoveren neemt af. Zouden MKB-bedrijven dan samen een NatLab-achtig centrum moeten beginnen? Maar wie neemt de eerste stap en waar halen ze het geld vandaan? Zou de overheid gelden kunnen bijpassen? Of kan het investeringklimaat voor innovaties worden verbeterd zodat met privaat geld creatieve concepten kunnen worden omgezet in nieuwe marktrijpe prototypes? Het topsectoren beleid zet hierop in, maar haalt het geld voor innovaties weg bij fundamenteel onderzoek. Daarmee dicht je het ene gat met het andere. Wie het succes van het Natlab begrijpt, snapt dat dat op de lange duur niet gaat werken. Fundamenteel onderzoek is essentiële brandstof voor onze kennisvoorsprong.

Het werknemersbestand van waterbedrijven vergrijst. Willen we de toppositie in watertechnologie vasthouden in Nederland, dan moeten er meer studenten af gaan studeren in watertechnologie. Het Platform Betatechniek heeft voor drie jaar geld vrijgemaakt om meer studenten aan te trekken. Maar iedere studentenwerver weet dat middelbare scholieren in hun studiekeuze graag opties open houden. Tijdens hun studie moeten ze verleid worden tot een switch naar watertechnologie. En vervolgens lopen ze tegen barrières aan als langstudeerboetes of onwillende instellingen die liever niet

willen dat je switcht naar een andere hogeschool, want zij krijgen pas betaald als jij je diploma haalt. Kunnen we dit soort barrières slechten?

Ecosystemen begeven zich op lokaal en regionaal niveau. Daar moet goed contact bestaan tussen overheden, kennisinstellingen en bedrijven. Hebben we dan iets aan kennisinstellingen als Inholland die een gebied van Alkmaar tot Dordrecht bestrijken? Waarschijnlijk niet. Maar wellicht is het wel een goed idee om de fusie tussen de ROC's van Helmond en Eindhoven toe te staan omdat daar juist in overleg met het bedrijfsleven wordt voorzien in meerdere lokale ambachtscholen. Soms is grootschaligheid funest, in sommige gevallen is het precies wat je wilt.

Agenda voor na 12 september

Hoogste prioriteit is dus het weer aan de praat krijgen van de economische motor. Alle politici en economen die in dat verband slechts spreken over het 'op orde brengen van het huishoudboekje van de overheid' hebben het echt niet begrepen. Natuurlijk moet de publieke sector niet te zwaar op de economie drukken. Maar met alleen het saneren van de overheidsfinancien gaat de economie niet vanzelf harder draaien.

Een partij als D66 heeft het in dit verband altijd over onderwijs en onderzoek. Zeker zeer belangrijk, maar daar hebben we op de korte termijn niets aan. De effecten daarvan zie je pas na jaren. Ik zou inzetten op drie stappen: vraag op de korte termijn, kennis op de middellange termijn en Europa op de lange termijn.

<i>Op de kort termijn: vraag aanwakkeren</i>

Wil je het komende jaar nog groeien dan moet je de vraag aanzwengelen. Dat kan op meerdere manieren.

- Overheidsinvesteringen. Niet door je in de schulden te steken, maar door geld uit te geven dat we nu hebben opgepot. Europa heeft vele potjes geld staan die we kunnen besteden. Dat zelfde geldt voor fondsen in Nederland en zelfs op gemeentelijk niveau. We zouden eens moeten berekenen hoeveel geld we opgepot hebben. Waarschijnlijk schrik je jezelf het apelazarus. Als we daarvoor procedures moeten versnellen of versoepelen dan moeten we dat zeker doen

- Binnenlandse consumptie aanjagen. Dan helpt het dus niet om een paar procenten op de BTW te gooien. Terecht schreef Plasterk onlangs in de Volkskrant dat we ten onrechte denken dat het hogere tarief alleen om luxe goederen gaat. Het brengt de overheidsfinanciën op orde maar de economie om zeep. Operatie geslaagd, patiënt overleden.

- Vraag opzoeken. Europa mag het lastig hebben, maar er zijn veel economieën in de wereld die groeien. Dicht bij huis Turkije en Polen, maar verder ook de BRIC en de CIVITS landen. Alle ballen op groei. Het MKB heeft inmiddels nog nauwelijks geld om daar voet aan de grond te krijgen. Laten we gelden van Agentschap.nl en al die andere clubs daar gefocust op inzetten. Geen glimmende folders maar gewoon op zoek naar vraag en nieuwe afzetmarkten. Alle verlopen van ambassades in die landen worden ingetrokken.

<i>Op middellange termijn: Kennis.</i>

De kennisvoorsprong is de kurk waar de Nederlandse economie op drijft. Dat betekent investeren in onderwijs zodat de sterke sectoren in de toekomst op voldoende

arbeidskrachten kunnen rekenen. Waar allerlei langstudeerboetes juist bij technische sectoren hinderen worden deze voor specifieke sectoren geslecht. En we maken werk van ambachtsscholen en ROC's omdat we weten dat onze kenniseconomie alleen goed kan draaien als we vakmensen hebben die innovatieve ideeën kunnen omzetten in concrete producten. Nederland wordt weer een magneet voor buitenlands talent en complexe vraagstukken. En we kijken hoe je voldoende investeringsruimte voor innovatie houdt. Bijvoorbeeld gezamenlijke investeringsruimte voor het MKB.

<i>Op lange termijn: Europa.</i>

En dat heeft twee kanten. Europa kan helpen maar ook hinderen. Aan de ene kant kijken hoe we op een goede manier (tijdelijke) arbeidsmigratie op gang krijgen. Daarmee helpen we noord en Zuid-Europa. Waar Europa hindert is dat het ons niet in staat stelt om sterke sectoren te beschermen. Niet langer het braafste jongetje van de klas: waar het nodig is behouden we sterke bedrijven voor Nederland, houden we ze in Nederlands bezit. Zeker waar het gaat om bedrijven waar eenvoudig de kennis uit kan worden getrokken en de productie naar buiten Europa kan worden verplaatst. Een duidelijke keuze voor Europa, maar niet kritiekloos.